

Helge Holgersens felttog

Siri Erika Gullestad

PhD, professor, Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo

s.e.gullestad@psykologi.uio.no

I et såkalt «bokessay» – redaktøren erkjenner at det ikke dreier seg om en anmeldelse – presenterer Helge Holgersen et bilde av boken *Underteksten. Psykoanalytisk terapi i praksis*, som er så vidt grovt fortegnet at det fremtvinger et svar. Holgersens kritikk hviler på et spørsmål: «Hvor plasserer boken norsk psykoanalytisk tenkning i forhold til samtidens internasjonale strømninger?» *Underteksten* har ikke som målsetting å besvare dette spørsmålet. Tvert om, i forordet understrekes det at det først og fremst er en *klinisk* bok. Boken søker å ta leseren med «inn i det terapeutiske rommet», og å gi «detaljerte beskrivelser av hvordan samspillet mellom pasient og terapeut finner sted,» (s. 11). Den henvender seg først og fremst til alle som er i opplæring som psykoterapeuter. *Underteksten* er nettopp *ikke* en «lærebok» av den type Holgersen synes å etterlyse, som presenterer og diskuterer ulike strømninger i dagens psykoanalyse.

Ifølge Holgersen har vi skrevet en bok som ikke legger til grunn at det er en gjensidig påvirkning mellom analytiker og pasient. Holgersen mener vi beskriver en «ikke-følede terapeut»; vi tar ikke hensyn til at «mennesker påvirker hverandre emosjonelt»; vi er motstandere av et syn som vektlegger analytikerens «emosjonelle tilgjengelighet, interesse, varme»; vi ser terapi som en situasjon der «pasienten primært møter sine egne projeksjoner»; vi mener at «terapeutens subjektivitet så å si kan nulles ut»; vi tilhører derved en «konservativ minoritet i psykodynamisk teori». Hvordan det er mulig å lese dette ut av boken, er uforståelig.

Psykoanalytisk posisjon

Underteksten poengterer sterkt at dagens psykoanalyse befinner seg i en pluralistisk fase – «så vel de kliniske observasjonene som den psykoanalytiske situasjonen («settingen») kan forstås og formuleres fra ulike teoretiske vinkler.» (s. 14). Når vi ønsker å beskrive psykoanalytisk terapi i praksis, skylder vi leseren å gjøre rede for vårt teoretiske utgangspunkt. I bokens innledning beskrives dette som et «objektrelasjonsperspektiv», kjennetegnet ved at terapeuten ikke er en «nøytral observatør», men deltaker i et «emosjonelt samspill med pasienten» (s. 14); den analytiske situasjonen er en «relasjon», og det er derfor behov for nye begreper «som rommer det gjensidige i relasjonen mellom pasient og terapeut.» (s. 14).

Det psykoanalytiske rommet

Vi belyser det vi kaller «det psykoanalytiske rommet», ut fra seks synsvinkler: 1. En annen virkelighet; 2. Ytringsfrihet; 3. Projeksjon; 4. Spenning; 5. Fiksjon; 6. Trygghet. Hver av disse representerer kvaliteter som til sammen utgjør det psykoanalytiske rommet. Én synsvinkel er projeksjon. Sett fra denne snakker vi om et rom som inviterer til at pasientens relasjonsmønstre kan projiseres og aktualiseres gjennom det vi kaller *mellompersonlige scenarier* i forhold til terapeuten. Når det gjelder dette perspektivet, sammenligner vi analysesituasjonen med projektive metoder (Rorschach, TAT) som presenterer individet for et *intendert* stimulusmateriale. Det er *sett i forhold til slike metoder* at analysesituasjonen, i vår formulering, fremstår som «så å si et «rendyrket» projeksjonsrom» (s. 83). «Rendyrket» står i anførselstegn. Det er selvsagt ikke «rent» i noen absolutt forstand. Det burde fremgå med all tydelighet at bokens hovedperspektiv er beskrivelsen av analysesituasjonen som en

relasjon preget av gjensidig påvirkning. Dette er (selvsagt) *overordnet* de abstraherte kjennetegn ved det psykoanalytiske rommet. I denne forbindelse kontrasterer vi oss til Freuds posisjon, som etter vår mening undervurderer stimulusverdien i de ytre omstendigheter (s. 129). Holgersen synes imidlertid å ha hengt seg opp i uttrykket «rendyrket» på en slik måte at han rett og slett ikke leser det som står i boken. La meg derfor presisere hva *Underteksten* sier om terapeutens subjektivitet og påvirkning.

Terapeutens subjektivitet

I presiseringen av den epistemologiske posisjon som ligger til grunn for den kliniske praksis boken beskriver, slår vi fast at «Freuds metafor om terapeuten som en 'blank skjerm' der pasientens psykiske konfliktmateriale projiseres, er foreldet. Den må erstattes av en topersonsituasjon der deltakerne samhandler, og der begge parter sender ut signaler som påvirker den annen. Dette perspektivet innebærer at pasientens reaksjoner ikke fullt ut er uttrykk for overføring. De kan også være svar på terapeutens faktiske fremtreden» (s. 55). Vi snakker i denne forbindelse om overføringens «feltavhengighet» (s. 55). Vi fremholder at terapeuten hele tiden må spørre seg hvordan han eller hun selv bidrar til det som utspiller seg i terapirommet: «*Terapeuten må bli bevisst sin egen stimulusverdi!*» (s. 55). Vi sier også at «intersubjektivitetsperspektivet» gjennom sin «dekonstruksjon» av terapeutens autoritet og kunnskap utvilsomt «har skjerpet blikket for terapirelasjonen som en interaksjon, og bidratt til å åpne den tradisjonelle terapeutens øyne for sin egen påvirkning av materialet.» (s. 55). Her erkjennes altså verdien av bidraget fra den tradisjon Holgersen representerer – det relasjonelle, intersubjektive perspektiv.

Underteksten går i virkeligheten svært langt i å understreke hvilken innvirkning terapeutens person kan ha på prosessen, gjennom språk, væremåte og affekter som via kroppslige signaler formidles subliminalt og utenfor terapeutens kontroll. I et avsnitt om «Terapeutens vesen» drøfter vi den tanke at terapeuten kan ha sitt «vesen» mot seg: «Det er lett å forestille seg at aggresjon eller utålmodighet som er kodet på et prosedyrenivå hos terapeuten, skaper en latent trussel som pasienten ubevisst beskytter seg mot, for eksempel ved subtil reservasjon. Pasientens emosjonelle apparat registrerer at her er det for farlig å åpne seg helt.» (s. 222–223).

Holgersens avslutter sin omtale med å etterlyse vår refleksjon over hvordan analyserelasjonen er noe «to parter skaper sammen», og at «analytikeren også er en medaktør i relasjonen – både kognitivt, emosjonelt og ubevisst». Tanken om å være medaktør gjennomsyrrer hele boken. På klinisk nivå gir vi flere illustrasjoner av dette. Under overskriften «Om å bli utspilt» beskriver vi for eksempel gjennom en detaljert dialog hvordan terapeuten kan «fanges» av sin motoverføring: «Uten at terapeuten er seg det bevisst utløser Gs stil en motaggresjon i henne (dvs. terapeuten), som kommer til uttrykk i et ønske om å «ta» G» (s. 140). Denne vignetten beskriver hvordan terapeutens følelser (som Holgersen etterlyser) – følelse av avvisning, utålmodighet, irritasjon – bringer henne ut av terapeutisk posisjon. At Holgersen kan lese dette som at terapeutens subjektivitet nulles, er godt gjort! Det synes som Holgersen fører et felttog han har bestemt seg for å føre, uavhengig av den faktiske tekst.

Forholdet til andre

Et hovedankepunkt hos Holgersen er at vi fremstiller andre teoribygninger overflatisk, sjablongmessig og feilaktig. Et eksempel er Kohut, som vi ifølge Holgersen avfeier på tre linjer. Dette er galt. I vår utlegning av såkalte relasjonsbehov anerkjennes Kohut (s. 34–35) for å navngi en ny kvalitet av overføring (speiling og idealisering) samt hans bidrag til utvidelse av psykoanalytisk motivasjonsteori gjennom å inkludere behovet for selvbekreftelse. At vi samtidig spissformulerer det vi ser som teoriens begrensning, betyr ikke at bidraget underkjennes!

Spesielt provosert er Holgersen over vår diskusjon av Mitchells epistemologiske posisjon, dvs. Mitchells kritikk av begrepene om terapeutens «autoritet» og terapeutens «observatørposisjon», i lys av en forståelse av terapi som en «intersubjektiv» situasjon. Etter vår mening er det nødvendig å klargjøre hva man vil forstå med «intersubjektiv». I denne sammenheng er det nødvendig å ta stilling til hvordan man forstår analytikerens posisjon i den terapeutiske relasjon. På et teoretisk, epistemologisk nivå er det dessuten spørsmål om pasientens materiale kan betraktes som relativt uavhengig av den terapeutiske situasjonen, eller om «data» i grunnleggende forstand er samskapte. Mitchell er, mener vi, uklar og selvmotsigende i argumentasjonen for sin posisjon. Vår fremstilling er selvsagt basert på Mitchells egne arbeider. Samtidig gir vi kredit til Eagles diskusjon av samme tema. I denne forbindelse er vi kommet i skade for å gjengi et sitat unøyaktig, noe vi beklager. Dette er imidlertid uten betydning for det saklige innhold. Ifølge Mitchell er psyken *pre-eksisterende*, men ikke *pre-organisert*. Å hevde at psyken *ikke er pre-organisert*, innebærer, slik vi og mange andre ser det, at man på *teoretisk, begrepsmessig* nivå (og det er selvsagt det denne epistemologidebatten dreier seg om) vanskelig samtidig kan operere med begreper som karakter og struktur. Tanken om karakterforankrede væremåter – stil og relasjonsmønstre – står helt sentralt i den kliniske praksis *Underteksten* beskriver. Holgersen fremstiller denne epistemologidiskusjonen og vår drøfting av Mitchells posisjon som den rene flisespikking. Ham om det. Vårt anliggende er å forsvare så vel tanken om terapeuten som en rimelig uavhengig observatør av pasientens materiale som forestillingen om pasientens psyke som forhåndsstrukturert. Dette er ikke trivielt. Disse forestillingene er en forutsetning så vel for et begrep om *overføring* (flere terapeuter innenfor relasjonell psykoanalyse forkaster dette begrepet) som for å betrakte terapi som en spesifikk *metode*. Holgersen hevder at vår oppatning av pasientens materiale som «relativt uavhengig av analytikeren» plasserer oss som «en konservativ minoritet innen psykodynamisk teori og psykoanalysen som et hele». Dette er grovt feilaktig.

Debatten om terapeutens posisjon berører sannsynligvis en kjerne i forskjellen mellom relasjonell psykoanalyse (og Holgersen) og den psykoanalytiske posisjon vi representerer. Vi beskriver terapisisituasjonen som «en annen virkelighet» – et uttrykk Holgersen raljerer over. I vårt begrep ligger at terapirommet representerer en helt spesiell sosial situasjon, der samværet er prinsipielt forskjellig fra dagliglivets, og der det legges til rette for analyse av underteksten i væremåter og relasjonsstil. I tråd med intersubjektiv/relasjonell tradisjon synes Holgersen å betone den «reelle» interaksjonen mellom terapeut og pasient – som er mer på linje med gode relasjoner ellers i livet. Holgersens «terapeutiske rom» er derved forskjellig fra vårt. Kanskje blir dette tydelig nettopp fordi vi har klargjort kjennetegn ved vårt «rom»? Et av poengene med vår fremstilling er nettopp å muliggjøre diskusjon av forskjeller. At vi lever i en virkelighet med en rekke ulike terapeutiske tilnærminger, er slett ikke å beklage! Når Holgersen påstår at vårt synspunkt om terapisisituasjonen som en «annen» form for virkelighet er på vikende front i internasjonal psykoanalyse, tiltar han seg imidlertid en rolle som autoritet. Den har han ikke – han tilkjenner tvert imot at han ikke er informert om diskusjonen i dagens internasjonale psykoanalyse.

Om trygghet

I Holgersens omtale av *Underteksten* harseleres det over en terapeutprototyp som er rigid, teknisk og ritualistisk. Vår terapeut er en som ikke er informert om betydningen av emosjonell tilgjengelighet og om betingelsene for at pasienten skal kunne våge å åpne seg. Trygghet er én slik betingelse som Holgersen særlig fremhever. At Holgersen kan overse den vekt *Underteksten* legger nettopp på trygghet, er oppsiktsvekkende. Betydningen av *bekreftelse* som holdning og intervensjonsform (en

videreføring av Killingmos tidligere bidrag) gis stor plass i boken. Kjernen i bekreftelsestenkningen er trygghet: For at utforskning og tolkning (psykoanalytisk teknikk) skal gi mening, må pasienten føle seg trygg. Dersom pasienten er utrygg eller føler seg kritisert, må hun eller han møtes med bekreftende intervensjoner som skaper eller gjenoppretter trygghet. *Bekreftelse* representerer en nødvendig utvidelse av psykoanalytisk teknikk. Internasjonalt blir dette ansett som et bidrag til psykoanalytisk teoridannelse og teknikk. At en omtale på den hjemlige arena kan nulle dette bidraget slik Holgersen gjør, er forstemmende.

Det uventede

Holgersens fremstilling av våre kliniske vignetter krever en spesiell kommentar. Under overskriften «Det uventede» diskuterer vi den terapeutiske effekten av at analytikeren bringer inn et element som er uventet for pasienten ut fra sammenhengen i det manifeste materialet. Et slikt innspill sikter mot å utfordre pasientens etablerte «sikkerhetsnett» (forsvarssystem). Den uventede kommentar utgjør et brudd på kontekst, og har til hensikt å komme nærmere underteksten i dialogen. Den vignetten Holgersen siterer – terapeutens kommentar i forhold til vindjakken som ble liggende på gulvet – er et eksempel på en slik uventet kommentar. I boken gjør vi rede for den forståelse av det kliniske materiale vignetten er ment å belyse, og vi gir en reflektert begrunnelse for å intervensere på denne måten. Vi viser også hvordan kommentaren brakte pasienten i kontakt med et gammelt, underliggende relasjonsmønster – en dialog bak dialogen. Holgersen gjengir imidlertid ingenting av dette. Han klipper fritt. Ved dette oppnår han en komisk virkning. Dette er uredelig og respektløst! Det er en uskreven kodeks blant klinikere at man ikke kommenterer klinisk materiale uten hensyn til kontekst. Jeg har lyst til å spørre: Hvordan kan du som hederlig kliniker radbrette vårt materiale på denne måten, Holgersen?

Helge Holgersen har i norske psykologers eneste fagtidsskrift gitt en omtale av *Underteksten* vi overhodet ikke kjenner oss igjen i. Han konstruerer en stråmann som han fører en kamp mot, og kritiserer en bok vi aldri har intendert å skrive.